

MANZUM DİNÎ HİKÂYELER VE KİRDECİ ALİ'YE AİT OLDUĞU SÖYLENEN İKİ HİKÂYE METNİ (GÜVERCİN ve GEYİK DESTANLARI)

Dr. Namık ASLAN

Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet

Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı'nın, Anadolu'daki ilk örnekleri sayılabilecek, burada ele aldığımız manzum hikâyeler üzerinde şimdiye kadar detaylı bir çalışma yapılmış değildir. Bu eserler, Türk dili ve kültürü açısından göz ardı edilemeyecek kadar önemlidirler. Bu eserleri yazan, İslâmî değerlerin Türklere öğretilmesinde ve Türkler arasında İslâm'ın yayılmasında, öncü vazifesi gören birçok derviş-şair söz konusudur. Bu çalışmada, şahsî kütüphanemizde bulunan el-yazması mecmuada yayınlanmış ve yukarıdaki öncülerden sayılan Kirdeci Ali'ye ait olduğu iddia edilen iki destan metni, bazı motifleri yönünden incelenecektir. Bu inceleme ile birlikte destanların transkripsiyonlu metinleri makale sonuna eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı, İslam misyonerleri, dinî destanlar, "Güvercin Destanı", "Geyik Destanı"

POETIC RELIGIOUS EPICS AND TWO SAMPLES OF EPICS' TEXTS ALLEGEDLY BELONGING TO KIRDECİ ALİ (PIGEON AND DEER EPICS)

Abstract

There have been no extensive and relevant researches undertaken about the religious-mystic epics that have been pioneers of the Religious Turkish Folk Literature of Anatolia. These epics have had indisputable importance from the point of Turkish Language and culture. There are many pioneer poet-dervishes who wrote many of these epics and have been leading the expansion of Islam among Turks and transferring the Islamic values to Turks. In this study, two texts of epics which have been allegedly said to belong to Kirdeci Ali, who is one of the pioneers mentioned above, and published in the handwritten Journal in my personal Library, will be examined from the point of some of their motives. Along with this, the transcriptions of two texts will be attached to the end of article.

Key words: Religious-Mystic, Turkish Folk Literature, Missionaries for Islam, Religious Epics, "Pigeon and Deer"

Giriş

İslâmî Türk Edebiyatı'nın Anadolu'daki inkişafında, özellikle geçiş dönemi diyebileceğimiz 13., 14. ve hatta 15. yüzyıl itibarıyla, ortaya konan eserlerin en karakteristik vasıflarını dinî içerikli olmaları teşkil eder. Bu dönemde, Türk halkını

İslâm'ın harikalar diyarına sürüklemeyi amaçlayan misyoner nitelikli faaliyetlerde, edebiyat bir araç olarak kullanılmış, bu çerçevede pek çok eser vücuda getirilmiştir. İslâm'a yeni giren kitlelere, gönüller tutuşturan bir heyecan vermeyi amaçlayan bu düşünce, büyük ölçüde muvaffak olmuş, dil tarihimiz açısından da fevkalade eserlerin yaratılmasına zemin hazırlamıştır.

Mucizeler, kerametler ve İslam menkıbelerinden esinlenen bu eserler, çoklukla Arap kaynaklı olup, zaman içerisinde tercüme, nakiller ve adaptasyonlarla da zenginleşerek Türkçe'ye kazandırılmış ve sahiplenilmiştir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün; "Divan Şiirinin halka inmiş bir kolu" dediği bu eserler, "devrin Müslüman misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyadlar, meddahlar tarafından vücuda getirilmiştir" (Kocatürk 1964:143). Sıyerler ve özellikle mevlitler şeklinde rağbet gören bu tarz, daha yoğun ve kısa anlatılar hâlinde, makamla okunan, kolayca ezberlenebilen biçimlere dönüşmüş, destan adı altında ve ekseriyetle de aruzla kaleme alınmış küçük mesneviler olarak tezahür etmiştir. Bu şiirlerin, on birli hece veznine de karşılık gelen ve Türkçe'ye kolay uyarlanan bir vezinle (fâilâfün/fâilâtün/fâilün) söylenmesi en belirgin özelliklerinden biridir. Veznin, manzumelerin sonunda; "**Fâilâtün fâilâtün fâilat / Mustafa'nın ruhuna vir salavat**" beytiyle belirtilmesi de dikkat çekicidir. Arı bir Türkçeyle söylenmeleri ve döneminin dil hususiyetlerini yansıtmaları ise, dil tarihimiz açısından fevkalade önemli yanlarıdır.

Manzumelerin sözlü ortamda yayılmaları sebebiyle hızla anonimleşmişleri veya farklı mecmualarda farklı farklı isimlere mal edilmeleri, yaratıcıları hakkında bilgi edinmemizi güçleştirmiştir. Ancak, bu tür eserlerde vezin olarak aruzun tercih edildiği dikkate alınır, eğitilmiş kesimlerin bu tarza daha çok rağbet ettikleri sonucuna varılabilir. Manzumelerin dil ve kültür tarihimiz açısından değeri bir yana, yaratıcılarının; "eğitim bilimi ve toplum mühendisliği" açısından da incelenmesi gereken önemli modeller oluşturdukları söylenebilir. Bu insanların, İslâm ahlâkının yüksek değerlerini, basite indirgenmiş şekliyle kitlelerin ruhlarına naksetme yöntemleri, "eğitim psikolojisi" uzmanlarının yorumuna muhtaçtır.

Mustafa Argunşah'ın, Vasfi Mahir Kocatürk'ü de kaynak göstererek belirttiğine göre, bu türden destanlarla ismi özdeşleşen mühim şahsiyetlerden biri, 14. yüzyılın sonu veya en geç 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceği tahmin edilen **Kirdeci Ali**'dir (Argunşah 2002: 5). Araştırmacı; "Kesikbaş Destanı" üzerine yaptığı çalışmada, bizim de aşağıda Lâtin harflerine aktarılmış metinlerini vereceğimiz "Güvercin Destanı"nı, "Kirdeci Ali'nin Eserleri" başlığı altında, "Geyik Destanı" ise, "Kirdeci Ali'ye Mal Edilen Eserler" başlığı altında göstermiştir. Bu destanların yaratıcısının kim olduğu gerçekten de güç ve başlı başına bir problem olarak karşımızdadır. Tarihî bir şahsiyet olarak 14. yüzyılın sonlarına kadar götürülebildiğine göre, "Kirdeci Ali" adı şimdilik diğerlerine daha üstün görünmektedir.

Şahsi kanaatimiz odur ki; bu manzumeler çeşitli meclislerde hikaye anlatır gibi, masal anlatır gibi söylenmiş ve anlatıcılar, dinleyenlerin hayır duasını almak ve sevap kazanmak için destanın nihayetinde kendilerini tapşırılmışlardır. Kimi

manzumelerin, değişik mecmualarda Kirdeci Ali, Sâdık Veli, İzzetoğlu, Sadreddin, Müdâmî gibi ayrı ayrı isimlere kaydedilmesi ve kimi manzumelerde ise, bir isim vermeksizin (okuyana, dinleyene, yazana) dua istenmesi düşüncemizi desteklemektedir. (Çelebioğlu 1998: 359). Durum, manzumelerin asıl yaratıcısının kim olduğu noktasında karışıklık yaratmakla birlikte, sahiplenme gibi de düşünülmemelidir. Zira, klişeleşmiş bir bitiş şeklini andıran bu hâlin, (bu türden destanları anlatma geleneği dâhilinde) bir çeşit “şahsi bitiş” kalıbı olması da muhtemeldir.

Yeri gelmişken belirtmek isteriz ki, şahsi kütüphanemizde bulunan destan mecmuasında kayıtlı; “Masumlar Destanı”, “Kesik Baş Destanı”, “Güvercin Destanı”, “Geyik Destanı”, “Ejderha Destanı”, “İbrahim Destanı” ve “İsmail Destanı” başlıklarını taşıyan manzumelerin de kime ait oldukları meçhuldür. Destanlar umumiyetle: **“Okuyanı dinleyeni yazanı / Rahmetinle yarlıgagıl yâ Gani”** şeklinde bitirilmektedir. Sadece, burada değerlendirmeye aldığımız “Geyik Destanı”nda, mahlas olup olmadığı tartışılabilir bir kelime geçmektedir ki, bunu da araştırmacıların dikkatine sunmak isteriz. Destanın ellinci beyitinde: **“Dualar ideler bize müdâmi / Bağışlaya oları hak tamamı”** ifadesindeki “Müdâmî” kelimesinin bir “hüsn-i tahallus” olabileceği kanaati bizde ağır basmaktadır.

Mecmuada, yukarıda başlıklarını verdiğimiz destanların dışında başka bir kısım manzumeler daha var ki, onların kime ait oldukları mahlaslarıyla sabittir. Kemal Ümmî’ye ait bir destan (Aslan 1997:50) ve Şükrü Elçin’in Tarakçı Miskin adına kaydettiği ancak bizdeki yazmada son kısmı eksik olduğu için mahlas dörtlüğü bulunmayan “Beynamaz Destanı” başlıklı bir manzume de yer almaktadır (Elçin 1995: 241-250).

Bazıları ile ilgili sadece metin neşrine yönelik yayınlar ve kimi edebiyat tarihlerinde de, söylenmemiş olmasının türünden kısa bilgilerin dışında, bu eserlerle alakalı olarak (Kesikbaş Destanı’yla ilgili M.Argunşah’ın ve kahramanı Hz. Ali olan hikâyelerle ilgili de İsmet Çetin’in çalışmaları hariç) hiç bir akademik çalışma yapılmamıştır. Edebiyat tarihleri içerisinde sadece Vasfi Mahir Kocatürk’ün, “Manzum Dinî Destanlar” başlığı altında genel bir değerlendirme yaptığını burada hatırlatmak isterim. Pek çok edebiyat tarihinde, (Köprülü 1986, Güzel :2004) (bahsedilmesi gereken hayli mühim şahsiyet ve eser olduğu düşüncesiyle olsa gerek) bu didaktik mahiyetli dinî eserler hakkında verilen bilgiler bir paragraftan öteye geçmemiştir. Birbirinden farklı pek çok yazması tespit edilebilecek bu destanların metin kurgulamaları dahi tamamlanabilmiş değildir. Meselâ; bir “Güvercin Destanı” veya bir “Geyik Destanı” bütün olarak kaç beyittir, bilinmemektedir. Üç ayrı araştırmacı tarafından yayınlanan “Güvercin Destanı”nın birinde 34 (Kocatürk 1964: 147), birinde 41 (Elçin 1988: 274), birinde de 43 (Çelebioğlu 1999: 77) beyit olmasına karşılık, aşağıda bizim vereceğimiz metni 52 beyittir. Veya, çoğu şahsî kütüphanelerdeki hikâye mecmualarında yer alan ve “manzum dinî destan” adı verilen şiirler (Kesik Baş, Güvercin, Geyik, Ejderha, İbrahim, İsmail, ... gibi) kaç tanedir? Mahlasları düşüp anonimleşenleri bir tarafa, bilinen kimler bu türden destanlar söylemişlerdir?... Bu soruların cevaplanabilmesi, öncelikle metinlerinin ortaya konmasıyla mümkün olacaktır.

Bir dönemin en çok rağbet gören bu edebî şekilleri üzerine yapılacak akademik çalışmalara katkı olabileceğini düşündüğümüz için, şahsî kütüphanemizdeki bir hikâye mecmuasında yer alan destanlardan ikisinin transkripsiyonlu metinleri aşağıda verilecektir. Metinlerin okunmasında orijinal imlâlarına mümkün olduğunca bağlı kalınmıştır. Ancak, silinmiş veya boyası karışmış kısımlar vezne ve manaya uygun şekilde tamire çalışılmış olup, bu kısımlar parantezle belirtilmiştir. Destanların özetleri ve kimi motif değerlendirmeleri aşağıda verilmiştir.

1. Güvercin Destanı

Bir doğan tarafından avlanmak üzere olan güvercin, Hz. Peygamber'e sığınır ve yardımını diler. Güvercin; bakıma muhtaç üç yavrusunun olduğunu, doğan tarafından avlanacak olursa, yavrularının açlıktan öleceklerini söyler. Doğandan güvercini avlamaması için ricacı olan Peygamber, doğan tarafından reddedilir. Doğan, Peygamber'e; altı yavrusuna bakmakla yükümlü olduğunu, güvercini de bu amaçla avlamak istediğini, bunun kendisine verilmiş bir hak olduğunu anlatır. Hz. Peygamber, güvercinin yerine koyun vermeyi teklif ederse de doğan güvercin etinin çok lezzetli olduğu gerekçesiyle kabul etmez. Hz. Peygamber, kendi etinden kesip vermek koşuluyla, güvercini serbest bırakmağa doğanı ikna eder. Hz. Peygamber verdiği söz gereğince bacağından bir parça et kesip doğana vermek isterse de Tanrı'nın emriyle bıçak kesmeyecektir. Bütün bu gelişmelerden sonra kuşların, Hz. Peygamber'i sınamak üzere gelen iki melek olduğu anlaşılacaktır. Destan; müellifin, Hz. Peygamber'in lütfunu ve şefaatinin dilemesinden sonra dua ile tamamlanmaktadır.

Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda ilk örneklerini Ahmed-i Yesevî'de gördüğümüz bu türden manzum destanlar yaratmaktan maksat; Arapça bilmeyen ve kitabî bilgilerden İslâm'ı öğrenme imkanı olmayan Türklere, Peygamber'in mucizelerini ve buna bağlı olarak çeşitli İslâmî normları öğretmektir. Destanın mesajı; çaresizlik içerisinde kalanlara ve özellikle imdat isteyerek sığınanlara, ölümü göze almak pahasına da olsa, yardım etmek gerektiği inancıdır. Hikâyenin; İslâm'ın yücelttiği ve Türk örfünün de düsturu olan (zayıfı koruma, aman diyene kılıç çalmama, kendisine sığınanı canı pahasına himaye gibi) bir inanç etrafında kurgulanması, İslâm'la Türk töresini örtüştürmek ve müşterekler kurup, benimsenmesini kolaylaştırmak için olsa gerektir.

Türk-İslâm misyonerlerinin (yarı şair dervişlerin), bu türden değerleri öğretirken, millî hassasiyetlerle de örtüştürme gayretiyle hareket ediyor olmaları oldukça manidardır. Bu durumdan hareketle, Türk kültür geleneğinin taşıyıcıları olan "alp ozanların", yeni din ve medeniyet dairesi içerisinde başka bir kılıkta da olsa, asıl fonksiyonlarını sürdürdükleri sonucuna varılabilir. Eski alp ozanların devamı mahiyetindeki bu derviş şairlerin kıssahanlardan, meddahlardan, fakihlerden, şeyyadlardan ayrıldığı en belirgin yanları da bu özellikleri (İslâmî değerleri öğretirken, millî hassasiyetlerle de örtüştürme gayretiyle hareket etmeleri) olsa gerektir. Derviş şairler, diğer okuyucu ve anlatıcılardan farklı olarak, ozanlık geleneğinin kazandırdığı bir tecrübeyle dinleyiciyi hikâyenin bir parçası haline getirmek sure-

tiyle, millî değerlerle örtüştürdükleri unsurları halkın şevkle benimsemesini sağlamışlardır.

Derviş şairlerin bu özelliklerini, hikâyeden vereceğimiz örneklerle değerlendirmeye çalışalım. Yukarıda da belirttiğimiz üzere koruyucu olmak, güçsüzü, zayıfı himaye etmek, gerek Türk örfünün ve gerekse İslâm'ın temel kabullerindedir. Özellikle yardım talep eder konumdaki güvercinin, bakıma muhtaç yavrularının olduğunu söylemesi, bütünüyle Türk aile anlayışıyla alâkalı bir mekanizmayı harekete geçirmek amacına matuftur ki, sosyal içerikli bu motif, (öksüz kalmak, yetim kalmak motifi) anlatıcının, (Türk destan geleneğinin dinleyiciyi olayların içine çekme arzusuna bir vasıta olarak) başarıyla kullandığı çarpıcı bir örnektir. Türk aile anlayışıyla alâkalı bu mekanizma, kimsesiz çocukları himayeye yönelik bir tür toplum sigortası hükmündedir ki, bu toplumsal koruma çerçevesinde, Türk kültürü özgün bir masallar öbeği dahi oluşturma ihtiyacı duymuştur (Aslan 2002).

Bu manzum hikâyenin, üzerine bina edildiği en önemli motiflerden biri, anlatılarımızdaki hususi adıyla “don değiştirme” tabir ettiğimiz “metamorphos” (değişim-dönüşüm) motifidir (Ögel 1995:133). Hemen bütün kültürlerde rastlanan ve Tompson'un “Motif Index”te sihir başlığı ile D0-D699 numaralar arasında verdiği evrensel karakterli bu motifin, hikâye öğretisinin kolay benimsenmesi amacıyla geleneksel kabullerle de örtüştürülmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, meleklerin, suretini tercih ettikleri kuşlar (benzer özellikli binlercesi var iken) tesadüfen seçilmiş kuşlar değildir (Aslan 2004: 37-43). Eski Türk Şamanizmi'nde “ak iyeleri” simgeleyen bu kuşların, İslâmî kabul dâhilinde de, Tanrı'nın “cemal” ve “celâl” sıfatlarıyla özdeşleştirilmiş olmaları anlamlıdır.

Muhtelif yazılarımızda da belirttiğimiz üzere; “etkin kültür” ile “peyk kültür” arasındaki temel farklılık da işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. (Aslan 2002, 2004: 37-43, 2005: 119-127) Biri yaratıcı, diğeri yansıtıcıdır. Başka kültürlerden de alsa, “etkin kültür” aldıklarını özümser ve sahiplenir. Yukarıda; “millî hassasiyetlerle, geleneksel kabullerle örtüştürmek” ifadesinden kastettiğimiz de budur. Hikâyelerin, Arap kaynaklı olmakla birlikte, kullanılan motifler ve üslup itibarıyla büyük oranda millîleştirilmeleri, Türk kültürünün etkinliği ile izah edilebilir.

Hikâyede etkin motifin "şekil değiştirme" motifi olmasına karşılık, darda kalana yardım etme ve güven değerleri ile ilgili telkînî bir öğreti için, başka tali motiflerle de desteklenerek bir estetik yapı oluşturulmağa çalışılmıştır. Estetik yapıya katkı koyan bu unsurlar, üç sayısı, kuş dilini bilme ve Tanrı emriyle “kesmeyen bıçak” motifleridir. Halk anlatılarında da sıkça gördüğümüz "hayvanların dilinden anlama" motifinin, özellikle masallarımızda sihirli objeler yardımıyla kahramanlara verilen bir ayrıcalık hükmünde olmasına karşılık, dinî anlatılarla da ise (bu destanda da olduğu üzere), bir sihirli objeye ihtiyaç duymaksızın, peygamberlerle alâkalı olanların mucize, velîlerle ilgili olanların da keramet kabilinden bir kutsiyet nişanesi olarak görüldüğünü belirtmek isteriz. Aşağıda transkripsiyonlu metinlerini verdiğimiz manzumelerden ikincisinde, geyiğin dile gelip huzurda bulunanların hepsinin de anlayacağı şekilde konuştuğunun belirtilmesine karşılık,

birinci manzumede böyle bir açıklama yapılmamıştır. Güvercin ve doğanın Hz. Peygamber’le konuşmaları, Peygamber’in kuş dilinden anladığı şeklinde değerlendirilebilir diye düşünüyoruz. "Kesmeyen bıçak" motifine gelince: Söz konusu motifi, Hz. İbrahim’in İsmail’i kurban edeceğine dair Tanrı’ya verdiği sözün sınaması sırasında da benzer şekilde işlendiğini hatırlatmak isteriz. Gerek Hz. İbrahim’in, gerekse Hz. Muhammed’in Tanrı tarafından melekler aracılığı ile sınanmaları sırasında bıçağın aracı edilmesinin bir şeyleri simgeleyip simgelemediğini doğrusu bilemiyorum. Ancak bıçağın, Türk kültüründe "demir kültüne" bağlı olarak yüklendiği fonksiyonunu (demir ruhunun, koruyuculuk vasfını) dikkate alarak, bu manzumede de benzer bir işleve sahip olabileceği göz ardı edilmemelidir diye düşünüyorum.

2. Geyik Destanı

Kırk kâfir atlısı, kendi dinlerine batıl dediği için Hz. Muhammed’den hesap sormak ve peygamberliğine delil istemek üzere huzura gelirler. Atlıların saygısızlığına kızan Ömer ve Ali’yi sakinleştiren Hz. Muhammed, atlıların avlayıp yedekledikleri geyiğin peygamberliğine şahadet edeceğini söyler. Atlılar, Hz. Peygamber’in avlarını hile ile ellerinden almak istediğini düşünüp hiddetlenirlerse de O’nun geyiğe kefil olmasını şart koşarak isteğini kabul ederler. Dile gelip Hz. Peygamber’le konuşan geyik; çok uzak ülkelerden aşip geldiğini, bu yolculuk esnasında kardeşini de kaybettiğini, Mekke Dağı’na geldiğinde de iki yavrusunun dünyaya geldiğini anlatır. Yavrularını emzirmek amacıyla otlamak üzere çıktığı bir sırada bu atlılar tarafından avlandığını, yavrularını durumdan haberdar edemediğini söyler. Kardeşini de kaybetmiş olması sebebiyle yavrulara bakacak bir akrabasının bulunmadığını anlatır. Bu atlılardan kendine izin almasını, yavrularıyla helalleşip gelmesi için aracı olmasını diler. Hz. Peygamber, ikinci vaktine kadar geri döneceğine dair geyiğe kefil olur ve salıverilmesini sağlar. Geyik, dönüş yolunda kâfirlerin tuzaklarına düşer. Kendisine kefil olan peygamberin zorda kalacağına hayıflanmış geyik tuzaktan kurtarması için Allah’a yalvarır. Cebrail’in de yardımıyla huzura gelen geyik gecikme sebebini bildirerek Hz. Peygamberden af diler. Gelişen olaylar, kâfirlerin tövbe edip iman etmelerine vesile olacaktır.

İslâm Peygamberi’nin bir mucizesinin nakli ve buna bağlı olarak bazı İslâmî kabullerin öğretilmesi amacı güdülen bu manzumede de, geleneksel kabullerin, etkili öğretime vasıta edildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Gerek yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız birinci destanda ve gerekse Peygamber’in “Emin” lakâbının ve güvenilirliğinin sınındığı bu destanda, Türk aile anlayışının en hassas olduğu hususların başında gelen “öksüzlük” unsurunun ön plâna çıkartılmış olması, tesadüfi değildir. Hatta destandan bağımsız sayabileceğimiz bazı beyitlerin, tümüyle Türk akrabalık gelenekleriyle alâkalı kabulleri yansıttığı dahi söylenebilir. Geyiğin; yavrularının yetim kalacaklarını, onları emanet edebileceği hiçbir yakın akrabasının olmadığını söylemesi, bu kabullerin en açık örnekleridir. Bu bağlamdaki kardeşlikle ilgili değerlendirmeler de oldukça çarpıcıdır. **“Kişinin gardaşı yürek yağıdır / Gardasızlık yürek yağı eridir”** beyiti; âdeta, akrabalıkla ilgili bir ata-

sözü hükmündedir. Hak ve hukuku, gücün temsil ettiği dönemlerde sayıca üstün olmak, yaşama hakkını da büyük ölçüde belirlediği için, kardeşizlik; zayıflık ve güçsüzlükle bir tutulmuş, bozkırın bu evrensel töresi destana da yansıtılmıştır. Kan bağı ile ilgili bu kabullerin, Türk aile anlayışı çerçevesinde pek çok yansımasını tespit etmek (yaşayan Türk kültürü için bile), hiç de güç değildir. Bilindiği üzere Türk töresi, aileyi dışarıya karşı korumak ve geçiminden sorumlu tutulmakla vazifeli kıldığı babanın vefatı hâlinde, bu vazifeyi birinci dereceden kan bağı olan akrabalarına vermektedir (Ögel 1988: 245).

Kolayca kabul görmesi ve benimsenmesi amacıyla, İslâmî değerlerin millî hassasiyetlerle örtüştürülmesi (geleneksel kabullerin öğretime vasıta edilmesi) gayretine örnek sayabileceğimiz bir başka husus ise, destanın merkezine oturtulan “geyik” motifidir. Bir önceki destanda suretleri tercih edilen kuşların tesadüfen seçilmiş kuşlar olmamaları gibi, geyik de tesadüfi seçilmiş bir motif değildir. Bilindiği üzere geyik; mitolojimize kadar götürebileceğimiz bir çizgide, anlatılarımızın özgün diyebileceğimiz motiflerinden biridir (Ögel 1995: 101, Cunbur 1982: 71-94, Şimşek 1995: 17-22, Aytaş 1999: 161-170). Anlatılarımızda daha çok “Tanrı elçisi” rolündedir. (Köksal 1984: 137) Eski Türk ve Moğol Şamanizmi’nin de kutsadığı, “ata hayvan” mertebesinde ululadığı (Ögel 1993: 575) bir motifin, İslâmî bir öğretime vasıta yapılmasının önemli olduğu kanaatindeyiz. Başta da söylediğimiz üzere, bu türden eserler Arap kaynaklı olmakla birlikte, üzerine bina edildiği motifler cihetiyle Arap etkisi sadece din ulularının isminden ibaret kalmış, destanlar büyük ölçüde sahiplenilmiştir. Aşağıda metinlerini verdiğimiz iki destanda da, “Arap halk anlatı geleneğinin yansıması” şeklinde açıklama ihtiyacı duyabileceğimiz hiçbir unsur bulunmamaktadır.

Destanlarda kullanılan sayı motiflerine gelince; birinci destanda geçen altı ve üç sayılarından üçün, ikinci destanda da ise iki ve kırk sayılarından kırkın motif değeri vardır. Bilindiği gibi anlatılarda üç kuralı evrenseldir. Bu evrensel sayı kuralını kullanmak pahasına, yanlış bilgi dahi verilmiştir. Birinci destanda güvercin, üç yavrusunun öksüz kalacağını söylemesi, üç kuralının etkinliği ile açıklanabilir olsa gerektir. Bilindiği gibi güvercin en fazla iki yumurtayla kuluçkaya yatar. Kırk sayısına gelince; başka kültürlerin anlatılarında da rastlansa bile, kaynağının Türk kültürü olabileceği muhtemel sayı motiflerinden biridir (İnan 1987: 238-240). Destansı bir motif olmakla birlikte, çokluk ve tamı (bütünü) simgeler bir motif olarak anlatılarımızda sıkça kullanıldığı araştırmacıların malumudur. Bu metinde de “kırk atlı” biçiminde kullanılarak, Türk destan geleneğindeki “kırk yiğit” motifiyle örtüştürülmeğe çalışılmıştır.

Aşağıda metinlerini yayınlayacağımız dinî içerikli bu iki destanın dil hususiyetleri hakkında da bazı ipuçlarının altını çizmek isteriz. Eserlerin müellifleri hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da, kimi dil özelliklerinden hareketle yaratıldıkları dönemle ilgili tahminlerde bulunmak hiç de zor değildir. Bu türden eserler üzerinde sözlü edebiyat geleneğimizin etkisine ve bizdeki bu yazmanın 17.yy’dan daha geride olamayacağı tahminimize rağmen, kimi ses hususiyetlerine ve kullanılan eski kelimelere dikkat çekmek istiyorum: “Ko-gıl, vir-gil,

bağışla-gıl, var-ayın, kır-ayın, vir-eyin, gid-eyin, eriş-eyin, söyli-yer, eyli-yer, avla-y-uban, sütlen-üben, dut-uban, gel-üben, avum durur, var durur, Çalab, us, key, tamu, kimesne, degür-, eyit-, yavu kıl-, şeş- vs.”

Sonuç

Örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz yukarıdaki kelimelerden hareketle, (sonraki asırlarda bu türden eserler veren şahsiyetlere rastlansa bile) bu destanları 15.yy ötelere taşımanın hiç de zor olmayacağı söylenebilir. Bu yaklaşımdan hareketle, Mustafa Argunşah’ın, 14. yüzyılda yaşadığını belirttiği Kirdecî Ali’nin, (Bu yüzyılda veya öncesinde yaşadığı ve bu türden dinî eserler kaleme aldığı iddiasıyla başka bir şahsiyet tespit edilmediği sürece) yayınladığımız bu iki eserin müellifi olma ihtimali kuvvetli görülmektedir.

DESTAN-I GÖGERCİN

Evvel Allah adını yâd idelüm
Söze bismillahı bünyâd idelüm

Her işikim (anuban) işleyelüm
Muâûafa’dan bir haber söyleyelüm

Bu sözi saña diyeydüm ey aúil
Böyle bilmüşdür muââbióde naúil

Kim Resulullah öyle namazın úlub
Otururdu Tañrı aşúma ùalub

Bir gögercin uçageldi nagehan
Muâûafa’nıñ dizine úondı revan

Zarı úlub Muâûfafa’a söyledi
Diñle kim ol gögercin ne dedi

Eydür: Ey âlemlerin fahri Resul
Úil şefâat baña ol äaóib-úabul

Óazretiñden (isteyü geldim) kerem
Sen baña luúf işlegil ey muóterem

Üç gün oldı bir ùoàan úovar beni
Beni úurtar kim şefi’i buldum seni

Canım(1) almaú diler vermez mecal
Úaça úaça gitdi úuvvet döndi hal

Vardurur üç yavrucaàum nideyim
Úaldılar öksüz ne çare ideyim

Şimdi ererse baña canum alur
Anda yavrucaúıların öksüz úalur

Yok der iseñ beni úoàıl uçayım
Yüce yüce úayalardan geçeyim

Resul eydür: Gel yeñime gir hamâm
Bunda geldiñ uş işiñ oldu tamam

Çün gögercin girdi (Resul) yeñine
Sen baú imdi Tañrı'nıñ taúdirine

Biñ ùoàan gelürse virmeyem seni
Çünkü bunda şef'i itdiñ sen beni

Böyle derken nagehan geldi ùoàan
İndi hevedan yere úıldı fiàan

Geldi Resul úatına dir yâ Resul
Vir avumı gideyin úılma úabul

Ol benim avum durur virgil baña
Yoòsa yarın davacı olam saña

Altı yavrum aç durur baña baúar
Nice günler var durur açlıú çeker

Resul eydür: Bir úoyun virem saña
Bu gögercini baàışlaàıl baña

Ol ùoàan (eydür) ki, úoyun almazam
Ben gögercin dadın anda bulmazam

Resul eydür: adam eti úatludur
Söz eşit (kim) söz eşitmek úutludur

Kendi etim vireyün kesüb saña
Bu gögercini baàışlaàıl baña

İş bu úavle razı oldu ol ùoàan
Kese Resul etini ola revan

Resul emretti bıçaú getürdiler
ääóabeler úayàuya oturdılar

Saà eline aldı bıçaàı Resul
Çaldı tenine gör ol āahib-úabul

Kendi(sin) kesmeye úıldı (ol) ùaleb
Kesme der emretti bıçaàa Çalab

Çaldı bıçaú ol mubarek tenine
Gel de imdi Tañrı'nıñ taúdirine

Kesme dedi bıçaàa çün kim anı
Niçe kessün Óaúú aña kesme dedi

Úıldı tazarr'u ùoàan bu işlere
Úoldı Resul gönlüne teşvişlere

Ol ùoàan ile gögercin òod meger
Anlar iyi key ulu feriştelere

Gögercin silkinüb oldu Miúâil
Ol ùoàan silkinüb oldu Cebrâil

Ol (ikisi) úarşu úarşu ùurdılar
Muãùafa òazretine yüz urdular

İkisi de orada aàlaşdılar
Hem Resul'ün ayaàına düşdiler

Dirler (ey) ahsen-i Haú peyàamberi
Kim ùabuñdur cümle âlem serveri

Biz seniñ mucizatıñ bilmişiz
Kim şefâat sinayu biz gelmişiz

Bizi mazur ùutâil ey kân-ı āafâ
Yâ Muóammed yâ Resul yâ Muãùafa

Ol Celil buyruâyıla geldik size
Zahir itdiñ lutf u ihsanıñ bize

Ey şefâat kâni mürseller pe(y)ki
Tañrı dostı yaradılmışlar pe(y)ki

Âlemin sulûanı ey âaóib-úabul
Hazretiñden umuõumuz bu Resul

Bize yarın sen şefâat eylegil
Úamumızı óaú úatında úıl úabul

Çün Resulden diledi bunlar dilek
Yine göge aadı ol iki melek

Gör Resul'üñ lüüfini ey murtaza
Kim ne luüuf ıssıdır ol Muãûafa

Âlemiñ faóri resuller serveri
(Oldurur) âdir zaman peyâamberi

Ümmetisiñ imdi sen daði aña
Vir âalavat şefi'i ola saña

Dâsıtâni daði uş itdi tamam
Söyleyüb hem âdir oldı bu kelam

Öudadan kim ki (dualar) úazana
Oúuya fatióa bunı yazana

Zaman ola döne çün ruzigarım
Úala âşúlara bu yadigarım

Dualar ideler bize **Müdâmî**
Baışlaya oları Óaú tamami

Olaruñ ruóu şaz ola selamet
Bulalar raómeti ruz-ı úıyâmet

Resulullah ruóı çün evlad-ı aãóab
Akraba vü t'alluúat müellif ruóı çün.

DESTAN-I GEYİK

Şöyle gördüm ki kitab içre Óabib
Oturmuşdı miórabına söykenüb

Ol Muóammed ki aya beñzer yüzi
Yarın ol dileyiser Óáúdan bizi

Gördiler úarşudan úrú atlu gelür
Úrú daði úatı heybetlü gelür

(Gelüben) mescide yaúm (oldılar)
Varuban mescidin önüne úondılar

Girdiler Resul'e virdiler selam
äaf duúbun karşu (durdılar) tamam

Didiler ki, gösteriñ Muóammedi
Ki bizüm dinimüze baül didi

Kimdir ol kim bu dine baül diyen
(Óalú) içinde yalan d'ava eyleyen

Ömer eydür; yâ Resul ben varayın
Úurra ile úamusın úırayın

Ali eydür; yâ Resul ben varayın
Zülfiaarla úamusını úırayın

Resul eydür; yâ Ali bir görelüm
Ya ne dirler hem daði (bir soralum)

Ola kim óükmime ferman olalar
Mucizat görüb müselman olalar

Resul eydür; ya ne dir (dileginüz)
İlerü gelsün (bilelüm) begiñüz

Anlar eydür; geçüben oturmazuz
Bir nefes úarşuñda (dahı) durmazuz

Bize peyàamberligiñ eyle ayan
Ger yoáısa sözün içinde yalan

Vardı Resul, bir geyik baalı ata
Baalamışlar şöyle úaldı ibrete

Taãmasıyla baálu ayaalı başı
İlle sel sel olmuş akar göz yaş

Resul eydür; çözüñ geyik söylesün
Benim peyãamberligim řeró eylesün

Ol kafir begi işiddi çün bunu
Gürler eydür; ne demek olur yani

Úaà canavarı úaçan söyleyiser
Dedigini niçe řeró eyleyiser

Hiç kimesne úılmamışdı bu işi
İř bu sözi söylemez ualı kişi

Âl ile geyükcegimiz alalar
Fiil ile bize cazuluú úılalar

Bizi diler milletine döndüre
Evimize daði maórum göndere

Úırú kişiyüz avlayuban dutmuşuz
Bu gice daði yabanda yatmışuz

Resul eydür; hele çözün siz anı
Söylesün yiri gögi yaradanı

Şeřdiler geyügi geldi maófile
Tañrınıñ adını getürdi dile

(Virdi) Óaú dil ol geyicek söyledi
Muãuafa mucizatiñ řeró eyledi

Eydür; ey iki cihânın serveri
Óaú Çalabın sevgili peyãamberi

Tañrı birdür sen Resulsin bîgüman
Yirde gökde işbu sütur oldu ayan

Yeri ùamu yedigi zıúúm ola
Yüzi úara úouúusu çirkin ola

(Bunda her kim ki) óaú bilmişdür seni
Úamudan âzad olur anıñ canı

(Bunda her kim ki) seni óaú bilmedi
Lâcerem óaú raómetini bulmadı

Gör (ki ben neyliyeyim) yâ Muâûafa
Bu úara başım neler çekdi safa

Çin ilinden gelmişemdür ben àarib
Aàlar idüm úardaşum yavı úılub

Mekke ùaàına gelüben úuz(u)ladum
İki úuzucaú ùoàurdum gizledüm

Çıúdım ıdı ùaşraya ben otlayam
Sütlenüben úuzucuúlara varam

Bu úafirler avlayuban dutdılar
Dutuban buàazıma ip daúdılar

Úaçamadum yoàıdı bende mecal
Úardaşın yavu úılanda bîmecal

Kişiniñ úardaşı yürek yaàıdır
Úardaşsızlıú yürek yaàı eridir

Úardaşsız kişiniñ óali ne olur
Úamulardan yarlımı alcaú olur

Şimdi erdi baña bir (günün) dağı
Neyliyem ol iki úuzcukuları

Yâ Resul baña benân ol bu gün
Yüregim derdine dermân ol bu gün

Úamu dertlilere sendendür devâ
Baña dağı eylegil yâ Musûafa

Cümle ümmetüñe sendendür meded
Saña raómet iden ol ferd ü ahad

Erişeyin ol iki úuzulara
Óalimi àaber vireyin anlara

Varayın anlar ile esenleşeyin
Anları hem óaúúa ısmarlayayın

İşidicek resulüñ göyüñdi özi
Yaşla doldu ol mubarek gözi

Resul eydur bunlara sözüñ ùutuñ
Geyigi ya baña baàışlañ ya satuñ

Ya bendâr olayın úluñ úabul
Gelmez ise bahâsın benden alıñ

Bunlar eydür: nemiz eksik âatalum
İllâ yâ bendâr olursan ùutalum

Geyügümüz gelmez ise yâ nebî
Şöyle bil kim öldürürüz biz seni

Resul úavl itdi geyügi âaldılar
Úavli ikindüye degin úıldılar

Çúrtı geyik aàlayu girdi yola
Vay aña ki úuzulardan ayrıla

Úaà taş dire dipe dimez geçer
âanasun kim úanadı vardı uçar

Vardı eydür: ey iki úuzularum
Nice âorayın sizi zaif halüm

Geliñüz bir yüzüñüzü göreyin
Úarnıñız acıúdı ise emzüreyin

Vay iki úuzular öksüz úaldıñız
Şimden gerü atasız úaldıñız

Úuzular eydür: ana noldu canıñ
Dün yogidi böyle òaberıñ seniñ

Geyik eydür: úafire dutulmuşam
Tañrı resulüni bendar vermişem

Úuzular eydür: südüñ oldı òaram
Degiresin resule bizden selam

Úo bizi ùaà içre olalum
Resule canımız úurban virelüm

Gelüben oraya yetiřtiler
Anasıyla úuzular aglaşdılar

Geyik eydür: gideyin aradan
Úayduñuzı hem úayırısuñ yaradan

Çıúdı aàlayu geyük gitdi yola
Vay aña ki úuzulardan ayrıla

Úaà ùař dere depe dimez geđer
ãanasın kim úanadı vardı uçar

Ol úafir bir adam var idi
Yoluna varıñ ùuzaú kuruñ didi

Gelüben ùuzaú úuruban gitdiler
Ol giyicegi ùuzaàa tutdular

Eydür: ey âlemlerin sırrın bilen
Cümle óaúúın óali malum olan

Dertlüyem derman eriřdür ya óakim
Ben zaif óalin bilürsin sen elim

Hiç gücüme gelmediler bu cefa
İlla yâ bendanım oldu muãùafa

Ol geyicik ùuzaú içine girdi
Óaú ùâlâ Cebraile buyurđı

Úuzagıla geyügi getürdiler
Muãùafa óazretine yetürdiler

Geldi geyik ortaya Allah didi
Gör óalimi ya resulullah didi

Mazur dutuñ siz benim geđer úalduàum
Size malum olubdur nolduàum

Gördü úafirler geyigiñ nolduàun
Muãùafa öñünde özürlendigin

âaf oluban bir araya geldiler
Küfrü terk idüb müsliman oldılar

Öylelik yola geyügi gönderdiler
Küfrü úoyub din ü iman buldılar

Tâ bunda òatm oldı bu mucizat
Muâàafanıñ ruhuna vir âalavat

Oúuyanı dinleyeni yazanı
Rahmetiñle yarlıààıl ya àani

Bunı yazdım yadiàar olmaú için
Oúuyanlar bir dua úılmaú için.

KAYNAKLAR

- ARGUNŞAH, Mustafa, 2002, **Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ASLAN, Namık, 1997, *15.yy Şairlerinden Kemal Ümmi'nin Yayınlanmamış Bir Destanı*, **Milli Folklor**, sayı:34, s.52-52.
- ASLAN, Namık, 2002, *Türk Halk Anlatılarında Toleranslı Tipler ve Kıyafet Değiştirme Motifi Üzerine*, Kayseri, I.Kayseri Yöresi Kültür, Sanat, Edebiyat Şöleni.
- ASLAN, Namık, 2004, *Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine*, **Milli Folklor**, sayı:64, s.37-43.
- ASLAN, Namık, 2005, *Don Değiştirme Motifi ve Ahi Evranın Yılan Donuna Girmesi*, Kırşehir, **I.Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler I. C**, s.119-127.
- AYTAŞ, Gıyasettin, 1999, *Türk Kültür Ve Edebiyatında Geyik Motifi ve "Haza Destan-ı Geyik"*, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:12, s.161-170.
- GÜZEL, Abdurrahman, 2004, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- CUNBUR, Müjgân, 1982, *Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine*, **II Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Halk Edebiyatı II, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, 1998, *Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler*, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, 1999, **Sultan II. Murat Devri Mesnevileri**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- ÇETİN, İsmet, 1997, **Türk Edebiyatında Hz.Alî Cenknameleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı yayımları.
- ELÇİN, Şükrü, 1988, **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü, 1995, **Türk Kültürü dergisi**, sayı.384, s.241-250.
- İNAN, Abdülkadir, 1987, *Türk Destan ve Masallarında "Kırklar" Motifi*, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, 1964, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad, 1986, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları.

- OCAK, Ahmet Yaşar (1989), **Türk Folklorunda Kesik Baş**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1988, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1993, *Türk Mitolojisinde “Geyik”*, **Türk Mitolojisi I.C**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGEL, Bahaeddin, 1995, *Geyik ve Türkler*, **Türk Mitolojisi II.C**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ŞİMŞEK, Esmâ, 1995, *Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan “Ana Geyik” Efsanesinde Mitolojik Unsurlar*, **Millî Folklor**, sayı: 26, s.17-22.
- THOMPSON, Stith, 1955-1958, **Motif Index of Folk-Literature**, 6. C, Indiana University, USA.